

TOPIC: LEGENDInvestigator; MiliInformant: Rusiate Kunase of Namaqomaqo, Senna. Age: 75yrs

L

NA I TUKUNI ME BALETA NAVANUA VAKATURAGA OQ KO NAMAQOMAQO
E NA TIKINA VAKATURAGA MAI SERUA.

3305513

Vinaka, ni bula vinaka, au na vakamacalataka vakalailai wale ga na nona lako mai na noqu kaluuvu. Na noqu kaluu-vu na yavana ko RABETA. Ko CABETA e cavu tu mai Nakauvadra, cavu tu mai Nakquvadra, na nona lako mai e sega ni dua e rau lako vata mai e lako duadua tiko . Yaco mai ki Nabukebukelevu, e a raica sara na waitui, yaco mai ke, mai Somosomo, qalowasa sara me yaco ma ki Kadavu, koro ko Nabukelevu. Lai tiko kina ni yacova e dua na gauna balavu, se lala tu na vanua koya, ko Kadavu. E lako tiko me lai sili e na dua na mataka, lai sili e na dua na savu ka yacani Savu koya ko BURENI. Lai sili kina, e rau qai lkao mai e rua na yalewa, ka rau tevoro se rau tamata au sega ni kila. Rau qai raici koya ni sili luvawale tiko. Kidacala ni rau sa raici koya tiko na yalewa, erau qai raici koya na yalewa, sa levu na nona madau, sa qai virika na vatu koya, sa qai virika nasavu koya me maca, me maca tu, tau ga na uca qai to na wai. Qai biuta tale na yanuyanu ko Kadavu, me sa lest tale mai ki Tailevu, nona lako mai oya, sa baci muria tale na wai, e na tak i tua ogo me yaco ki Nabukelevu e nanona koro ka lako mai kina. Lako yani e kea, lako ki delana ogo se raica tiko ga na koro ko Nabukelevu mai Kadavu, lako tale yani ki loma ni veikau. Nona yaco yani ki na dua na vanua e loma ni veikau e sega ni raica e dua na waitui se na loma ni yanuyanu

levu ko Kadavu. Sa qai lai tiko kina e dua na nona koro. Tiko e na nona koro ogo ka'u sa guileca vakalailai na vanua koya. Qai raica e duanayalewa, dua na yalewa oya, na yacana ko LEWATU. Rau mai veivosaki ka rau sa mai veivakadonui me rau sa veiwatini. Veiwatini ogo na i tikotiko, ka qai sucuna lavena me kena i matai ka keirau veiyacana tiko nikua NASERUKOLI, kena kawa ulumatua me vakatokai tiko me ulumatua ni yavusa ko BURENITU ogo ko NASERUKOLI, E tolu na luvena, tolu tiko na mataqali, na i matai KETENATUKANI, kenai karaua ko NAUA, kenai katohi ko NABUANISAU, o koya ga e tolu na luvena, o koya sa tolu tiko kina na mataqali. Yaco mai e dua na gauna balavu, sa qailako mai na veitacini ogo me ra vaqara waitui mai, lako mai e dua nadelana e dua na savu levu mai na Sigatoka, ka tiko e na baranisavu e cake, na yacani Savu oya ko IAREQE, e rege na savu oya. Ra moce kina, mani vavi kina na nodra vaqa ni lako, na via gaga, vei keitou na viagaga, sega mada ni macala vei ira tale eso. Era mani vea kana, ia na mayaka koya, era qai veicudruvi kina ko ira na kania na via ogo. Na matana na kana vinaka, na via, era veicudruvi taka na matana e cake ia na bukuna e ra. Era dui seba kina e dua na i wase wase ka ra lako mai ogo ka ra mai tiko kina ko i keitou ogo e na vanua ogo ka keitou tiko kina nikua. Keitou tiko eke qai yaco maina lotu. E dua na i wase koya ra lako tiko mai na yasana mai Ra, ka dua na i wase ka ra tiko mai Kadavu, ka dua na i wase ka so na i wase ka ra tiko mai Vanua Levu nikua, ka so na i wase ka ra tiko mai Waimaro, ka so na i wase ka ra tiko ga mai BURENITU. Ko ira kece ogo era yavusa ni BURENITU taucoko ka kena i tekivu na ka kau talanoa kina, me yacova mai oya, ni

qai yaco mai na lotu era sa tiko rawa ko ira na yavusa ni BURENITU e na veivanua kau sa vakamacalataka oti. Vanua oqo ka tawa tiko e liu, ka ra tiko kina e so na mata yavusa tale eso, na i matai, NASIKAWA, ka tiko oqo mai YALALEVU ka sa tiko oq mai na koro makawa, na i karua na DURUBAI ~~ka~~ tiko oqo ka tiko e delana oqori ka dua tale na NUTUBAI ka tiko e na delana oqori, mai NURA, na vanua kau vasu kina.

Sa qai rau lako mai e lewe rua na yalewa, mataqali ko Naua, me rau lako mai ki Nabukelevu ki na yaca ni koromakawa, ko NANIURUA. E rau via lai taki mai me rau lai taki medrau waitui mai baravi. Ka rau lako mai vakaveiwatini mai, me ra lako mai baravi rau qai laurai mai vei ira na vakoro tiko e na delana oqo. Ra qai bese me ra waraki ira, suka yani me rau suka tale ki nodrau koro oya era sa yawa tu o ira, rau qam moku ko i rau na tagane oqo, rau mate, rau qai dro bula na yalewa rua, rau qai tukutuku oay ni rau sa mate ko ir au na watidrau ka rau lewe rua. Na yacani e dua ko NADUGUIVALU ka kena i karua ko NAKABITI ~~ka~~ ka rau mate ruarua. Rau mate oqo, sa qai uku na i valu mai koro ko NANIURUA me ra sa mai moku o ira oqo, ka mani vakavuna me lala tiko na vanua oqo, ni sa ra dui seba, moku na tamat kecega ka vo ga e vica na vanua oqo ka keimami tawana na Burenitu me yacova ni sautu na vanua. Sa kena levu beka oya na i talanoa oya.

- Mevaka ni ko a tukuna na yacani nomudou Vu ko Cabeta, e dua tiko beka na vuna e na kena vakatokai me yacani nomudou Vu ko Cabeta se dua beka na kenai tukuni me baleta na nomudou Vu qo? Io, au sega ni taura rawa na kenai vakamacala na CABETA, kau lai taura rawa walega na kawa ULUMATAU ko oqo ko SERUKULI, baleta ni o koya, e dau tubu mai me vukica na toka ni yagona me dada-

kulaci ka me volavola tu ga naaygona kōya kau taura ga oya. Na sa gauna tu nikua sa da tukuna tiko ni teyoro, e vatu ni dada-kulaci tu o koya ka kena i vakamacalataka sara tiko ga oqo, kau kena kawa tiko nikua ko au kau vaiyacani tiko vua, RUSIATE KUNA? SERUKULI nikua au sa besetaka tiko na kuli kau sega gona kina ni vakayagataka.

- Vinaka, me baleta ni ko ni vakaraitaka tiko vei au na NIURUA, rawa bekani ko ni vakamacalataka vei au na kena i balebale NANIURUA.

NANIURUA oya, na kena i balebale ni sa kau mai na lotu ni na gauna ni sautu, qai buli kina na yaca oqo, ka tei kina na niu e rua na matana, me kena i vakanamumi ni vakarau vakarewa kina na kuila e na gauna ka cabe yani kina na lotu e kea. Ke na vakamacala ga oya au kial tiko o au.

- E dua tale beka na ka ko ni namuma toka me baleta na nomudou vanua me baleta na nona goke mai nanomudou Vu, me gole mai ka mai tiko e na vanua ka taukena e liu, kei na na ka me rawa ni toso tu ga kina na nodaru veitalanoa.

Au na taura rawa walega oqo ni vanua oqo ka a tawa tu e liu ka sa qai mai tawana ko iratou na lako mai vei keitou. Ia na gauna e rau mai mate kina na lewe rua oya, e vakavuna na kena tubu kina na veisei oya, ka vuki kinana i valu vakaviti koya, ka vakavuna me ra dui seba kina ko ira na vakatawana tiko na vanua oqo, ka mai lala tu yani na vanua oqo, ka ra sa mai taukena tu oqo.

- Kena i balebale beka oqori ni o kemudou na i matai ni yavusa mo dou mai tawana na vanua oqo.

Keitou mai tawana na vanua oqo ka ratou qai lako mai na yavusa ko KOROLEVU. Na yavusa ko KOROLEVU e tolu tiko na lewe ni koro

e tiko e na loma ni koro oqo, ko Serua, Culanuku kei Vunibau, na yavusa ko Korolevu, koya ka ra vaktokai tu me ra kai Korolevu dina. Ia na veikorokoro ga ka ra tiko oqo ka ra duidui yavusa tiko, na yavusa ga ko Korolevu e kial tiko ga ni tolu ga na koro, oya na koro e tolu oya, ra qai lako mai, sa ra qai mai vakoro e na loma ni vanua, me ra sa lako tiko mai ka ra sa via rarama, ra lako tiko mai baravi ka ra mai digitaka mai na i tikotiko mai Navosa, me ra lako mai, na kena vakamacala lailai ka'usega ni rawa ni tukuna de cala. Na vakamacala lailai, era biuta mai, au sega ni kila vinaka na vuna era biubiu mai kina na yavusa oqo, na cava ka ra veiriti kina, ka vakavuna me ra lako mai e dua na kedra i wase me ra lako mai ki Sigatoka ra lako mai ka ra mai tiko e baravi. E muri mai e baravi oqo, ka ra tiko mai Tagaqe ko ira na yavusa oqo ko ira na yavusa na NAYACUAAU. Tekivu sara ga mai na NAIVISA, ra veitauri mai kina e lewe rua na yavusa mai kea, ra veikaumai, ra veikau mai ka yacova mai baravi, ra mai moce kina ka ra veikau mai ko ira na tiko mai NAIVILACA, me ra yaco mai ka ra mai vakavuna tiko na mai tiko e na vanua oqo. Eso ka ra tiko mai KOROVISILOU nikua, ka vakavuna na nodra lako mai e na ka me baleta na ka ni veitarogi vanua ka vakavuna me ra sa mai vakaitikotiko e na vanua oqo. Ia na gauna ni veitarogi vanua nei Ratu Sukuna, ea sa qai volai na vanua me sa dua na kedra tiki ni qale me yacova nikua, ka ga au kila oya, e na nodra lako mai, au sega ni kila tale e dua.

- E vakaaava beka na koro oqo ka yacana tiko ko NAMAQUAQUA e. E dua tiko beka na kena i balebale se dua na ka e dau rogo kina na nomudou koro.

E dua tiko ga naka kau talanoataka tiko oya, me baleta nanodra

veikau mai ko ira na tamata ka ra mai tawana na vanua ka a lala e na gauna ka ra sa lako kina ko ira na tiko rawa eke ka ra a veisebayaki e na gauna ka vakamatei kina e lewe rua na cauravou mai na koro makawa ko NANIURUA. E yaco na ka ogo e na gauna ni i valu vaka-Viti, o koya ka taqomaki mai kina ka me lako mai me mai tiko e na delana ogo ki Serua. E rau dau veitaqomaki tiko mai e na bani valu e na ka me baleti VOLITI VITI, ogo na kena kawa. E nanona qaqa ka yacana na TAUSARA ka sa sega ni macala vinaka vei au na kena vosa vaka-Bau dina, au kila ga ni sega ni dua na ka e dau tarova e dau lako sara ga. Veitalia era i valu vakacava, ni ra sa kacivi ga, era sa lako sara me ra lai veivaluvaluti kei ira na meca se ko irana i to kadua. E yacana tiko vei keitou na TAUSARA, na yacanai qaqa vei iratou. NAMAQUMAQUA au sega ni kila se qai lako mai vakacava na yaca ogo se ko cei e vakayacana, na yaca oya, ko i keitou na taukei ni vanua keitou sega ni mai tokara na yaca oya, o ira ga na lako mai era qai mai tokara na yaca oya, NAQUMAQUA.

- Ke dua tale beka na kako ni via vakaraitaka koya ka dau gogo kina na nodatou vanua, se dua tale beka na ka e baleta tiko na nomudou yavusa se koro ka ko ni via vakaraitaka. Na kena levu ga na noqu i talanoa, na kena sa yaco mai na i tikotiko vaka-Vunivalu mai na vanua vakaturaga ko Serua nikua. Oya ma macala kina me dua na yavusa rabailevu, e dua na ka ka tikoe e na veiyavusa lalai e tiko, era dui cakva wale tu ga na ka era nanuma me na caka e na vakavanua taki na nodra tiko. Me tekivu eke me yaco yaniki DRAVUNI me yaco tale yani ki na veivanua tale eso, ki WAINIYABIAe tolu na veiyavusa oya, au kila ga ni ra dau vakaitavitaki ira, ka ra dau veitaqomaki mai ka ra

cakava na ka erananuma me ra cakava e na kena sa tokitaki mai kina na i tikotiko ni Vunivalu me sa lako maike. Lako mai kei na nodra sa veitaqomaki koya sa cawiri lesu tale, sa mai tukuna sara ga o kōya, ni ra sa tiki ni nona bula sara ga ko ira oqo, ni ra mai taqomaka nanona i tutu kei na nona i tikotiko ka sega ni dua na leqa e yacova na Vunivalu, era cakava na nona i teitei, era qaliva na kena ika, kei na veimataqali ka sa tu sara ga nikua me baleta na turaga ka ra tiko oqo e Viti. Ia na noda vanua e na tu ga, o ira na kena mataqali me ra veiqaravi kina, oqo sa loma bibitaki tu ka sa vakataudeitaki tu e na gauna ni vetiāarogi vanua ka yaco mai e na gauna nikua na kena matata tu vei keda, na ka e vakayacori tiko e na gauna nikua ni sa volai tu vakai vola na ka kece e yaco tiko e na gauna edaidai ka ra vakayacora ko ira na nodra qade e na gauna mai liu, ka da sa vagele tu ka sa tu ga ko ira na lewe ni yavusa kei ira era dui tawana naveivanua oqo, era tu na lewe ni yavusa ko Korolevu kei na nodra tiki ni qele ka sa volai tu vei ira.

- Vinaka e kena i balebale beka oqo mai na veivale oqori e gole vakatabaki dua sara tiko ga mai Bau de vuna me ra mai nona bani valu tiko beka ko i rau ko sa vakaraitka oya.

Nona ba ni valu tiko o rau oya, ko rau na veikaumai oya, e sega ni dua ni veikau mai, e veikau tiko ga mai na Vosa ko Namedro, ia na baravi oqo e tiko ga ko irame ra na cakava ga na ka me ra rawata. E ra a qai veikau ga mai e so tale na lewe ni yavusa e na gauna era nanuma kina ni sa tu oqo na qele me ra na mai tawana. Koya ga oqo ka vakavuna na kenamai tawa na vanua oqo.

- Kena i balebale beka oqori e na nodra gole tiko mai oqo mai NADRUKU eza kila vakacava beka ni ra namai tawana na vanua oqo ko NAMAQUMAQUA

E na gauna oqo ka era a lako maikina eso mai na yasana ko Serua ka ra lako mai kina na yasana ka vakatokai kiko me ko SANAMUA. Ko Sanamua oqo ka ra tiko kina e dua na kena iwase ni veiratou. Era a qai lako mai oqo ka ra mai kerekere me rau raica mada na yanuyanumai Yanuca, rau qai lako kina, e sega ni macala vei au e vinaka vei iratou na vanua oqo mai Yanuca, era mani suka tale mai. Suka tale mai, ra qai mai ta na koro mai Seura, mai Serua oqo e rua na delana, ka waitui e loma, na gauna ka ta kina, era qai buluta ka sa koro tu nikua, qai tiko kina na nodrau i tiko-tiko na turaga, mai Serua, sa ra qai lako ko ira na turaga oqo ra qai kere qele me ra sa mai tiko yani e na tailevu ka ni lailai na yanuanu. Mai Nadruku, rau mai tiko e na dua na kronivuli ka tiko oqori mai Latianara, vakalailai e wai, liku vilavula, caka kina e dua na naodra koro, vakalailai e liu, ra laita e dua tale na na ra koro ko NAMAQUMAQUMA, lai takina, koro duadua ga ka tiko e baravi oqoko VUNANIU. Keitou tawana tiko vata kei na wai lailai oqo, mai na Somosomo Bay, mai Naboutini vakalailai e cake. Ka sa vanua tiko ni keba nikua, koro makawa, oqo ko i rau ga na koro ka rau dau tikotiko e na gauna mai liu.

- Koya beka na koro makawa oqori mai Somosomo, e rawa beka ni ko ni tukuna so o cei soti ra wai mai tawana na i tikotiko oqori. Keitou qai mai tawana e na gauna keitou lako mai kina a na vanua oqo. Koro ka tiko mai NANIHUA, ko ira na lewe ni koro ka ra tiko mai na vanua oqo, ka ra dau lakovamai na waitui me waini medra rourou, sa mani ra tukuni ga me ra sa toki mai ki baravi me rawa ni rawarawa vei ira me ra takiva na waitui me medra rourou ka ra sa mani toki sobu ga mai me ra mai tawana na i tikotiko oqo. Ia na koro oqo e vakatokai tiko me ko Somosomo.

Na ka ga e vakatoki ira sobu maima ra mai tawana na vanua oqok
baleta na dradraluka ni rourou kei na ika, ka ra toki kina me
ra volekata na waitui.

- Ke na i balebale beka oqori ni rairai ratou dou qoli toka beka
ko iratou na lewe ni kor oqo.

Ia era dau qoli ka ra dauqoli tu ga e na wai voleka ga ki
vanua, koro ga ka yavusa tiko ni Burenitu ka tiko e baravi
ka dauqolitiko. Ni sa lako sobu ga me ra lai tiko e na vanua
oya sa tiko na koro, e na gauna makawa e liu se lala na vanua oqo
ka se lala ko Korovisilou, ka sa tawa taudua tiko ga na koro
oqo ka ra toki sobu ki Somosomo, oqo na i matai ni koro ka
tawani e na yasayasaoqo, koya me sa vakataudeitakime sa tiko
na vanua oqo ka me ra sa tawana tiko ko ira na lako maima baleta
me ra voleka tiko e waitui, koya ka mai tawa kina o ira oqo, ia
na gauna ga ka tukuni kina me ra na lako mai na Vunivalu me mai
tawana na vanua oqo sa qai tekivu me tawa mai kina na vanua oqo,
tawa ko Namaqumaquma, tawa ko Korovisilou, lai tawa wava ko
Culanuku, oya ni sa vakataudeitaki na nodra i tikotiko na yavusa
vaka-Korolevu.

- Mevaka nanomuni vakraitaka na nona siro sobu mai na koro ka
toka e cake ko NANIURUA me ra mai vakaitikotiko e na vanua
vou ka sa koro makawa tiko e nagauna nikua ko ya na koro ko
Somosomo, e rawa beka ni ko tukuna vei au se cava na vuna e
yacana kina oqo.

Na yacana tiko ko Somosomo, ko Naboutinina koro vou, qai yacana
tiko ga oqo na koro oqo, na koro makawa ga ko Somosomo, ko
Naboutini era a qai toki ga kina ki ra me ra rawarawa vei ira
na nodra kau wai. A re se vuni tu e na gauna koya ka ra sega

ni via tiko e na vanua rarama me ra raici. Na koro makawa ka tiko ga e na ~~kra~~ dua na delana ka tiko ga e na dua na qakilo sara ~~za~~ sega ni tiko e na dua na vanua rabailevu me ra raici, ia na i talanoa ga koya, se donui au na ka oqo ka se donui au na vakasaqa, se na vavavi me kua ni laurai na kubou ni buka e na gauna ka saqa tiko kina naked~~za~~ kakana. Oqo e cakacaka tiko e na veisiga ka sa caka tiko e na siga kece, me sa laukana tu ga na kakakna vavi ka me kua ni laurai na kuvu ni buka kevaka era na vakasaqa na buka, malua e na raici e na gauna ni veivaluvaluti.

- Kena i balebale oqori e na gauna ka ra lai kauta mai kina na kedra kakana, e vakauti beka mai e na gauna cava.

Era lako ga e na siga, na kena raici yawa ga mai na kuvu ni buka, ko ra dau qarauna tiko, na nodra koro makawa e tiko ga e delana ka tikoe na dua na qakilo sara, mai delana ni mataka lailai e ra dau raica na kugou ~~ni~~ ni buka, egei e tawa, evei e lala, e vakatoka ya.

- Kena i balebale sa dua sara toka ga na veivuni viraka era na cakava toka oya.

Io, e liu e sega soti ni vakatu oya, me da veiraici e ka dredre sara. Ia na noqu rai e na ~~kra~~ koro makawa oya, na nodra veirairaici ko ira na lewe ni koro koya e sega a gauna me ra bau lako mai kina. Koya gona na nodrau veirairaici ko i rau na rua na koro koya, koya ka vakavuna na kenamoku mate kina ko i rau na tagane oya. Ia ni rau nanuma tiko oya, ni rau sa rai ki nona koro, sa nanuma tiko oya na leqa, sa dodonu ga me rau moku o rau oqo, me rau kua ni vakaraitaka na sla ki vei ira na kena vo ka ra tiko tale mai e na dua na koro. Ni sa raici gona na

nodra i tikotiko.

- O rau beka na turaga ni vei koya rau lai moku oya?

O rau naturaga ni NANIURUA. Ka rau moku ko i rau oqo baleta gona ni rau sa raica na nodra i tikotiko na NADUGUVATU.

- Oti oya sa rau qai mai moku ko i rau na tamata ka rau lako mai DUGUVATU.

Esega ni rau na tamata mai NADUGUVATU koya ka rau moku mai oqo. Ko i rau na tamata mai NANIURUA koya ka rau mai moku mate oqo me kua ni rau lai tukutuku vei ira na jkena vo e na vanua ka ra vakaitikotiko kina ko ira na tamata oqo. O ira gona oqo ka ra lakox sara mai Nabukelevu. Koya gona ka lako mai oqo ka mani sito wobu gonamai kina ko koya na tamata oqo ka yacana ko CABETA koya ka neitou Vu, o koya ga oqo ka mai tawana na vanua oqo. Mai tiko gona ekek koya gona qai kauta mai na yaca oqo ko Nabukelevu, ko Nabukelevu talega oya. Ni ko na koro makawa koya ka vakarewataki kina na kuila ni lotu, na gauna ka yaco kina na lotu mai vakarewa sara kina na kuila ni lotu ka kau mai ke. E yavco na lotu a qai rawa kina na korox koya ni sa rawa mai na i sulu ni lotu ki na vanua ka sa rarama na tamata e na nodra i tovo ni rai. E biu kecega na ka kecegax na i yau, na i valu, na vakatevoro, sa ra lotu na koromai NANIURUA.

- E uda tale beka na ka ko ni via vakaraitaka me baleta na koro oqo ko NAMAQUMAQUMA se dua na ka ko ni nanuma ko ni a sega ni vakaraitaka e na tekivu ni nodaru veitalanoa.

Io, au kila vakalailai ga e dua na ka me vaka tikoe dua na i tukuni, e na gauna mai liu, e dua na yavusa, na yavusa oqo era veicudruvi talega kei ira na so e na gauna makawa. Dua na i wase nikua era tiko mai TAGAQE dua na i wase ra tiko mai NAMADA

nikua ko ira na biu tu mai. Erau lako mai e dua na i wase ra mai tiko oqo. Na nodra tu e vuniduru e vakavuna tiko e dua na ika, na vuni nodra veicudruvi e vakavuna tiko e dua na ika na REWAI se duna, ra tatavu mai oya, me ra qai mai musu ko ira oqo, keimami na kai vanua e dau uru ga na yasani buina, na uluna e sega soti ni vinaka, koya ra veicudruvitaka ko ira oqo, koya ka vakvuna tu na nodra veitosoyaki tu na yavusa oqori me tu kina me yacova mai ni kua. Koya sa tikoe na vanua kau sa tukuna oti, koya ta tiko mai Nadorga, kavakavuna gona nodra veisei na ka oqo kau sa vakamacalataka oti.

- Me vaka na nomuni tukuna toka na nodra vu ni veisei na kena musu na duna, e kena i balebale beka oqori e rairai kakana vakaturaga toka e na....

Io, e kedra i cavuti tiko nikua, na duna, e na lomani vanua oqo. Ka kedra i cavuti tiko nikua.

- Da tukuna mada, dua vei kemudou e kauta mai e dua naduna ka ratou tiko na vanua mai nakoro ka sa tiko mai na yasana ya, e dua ga na koro, se rau kana na koro ruarua. E tu tale ga na kena i wasewase se....

Era sa tu tale ga ko ira na lewa na veika kece e na yaco kei ira era na sega ni kania na ka MK kevaka e tiko tale e dua ka tabu tikoe na kakana koya. Era qai yaco mai ko koya ka kedra na uluna kei koya ka kedra na buina, ka ni se tiko ga e na loma ni yavusa na ka oqo, ka ni dua tikoga na yavusa ka ra tiko qo e na vanua oqo. Me ra sa tiko e liu, ra qai lako tale mai ko ira ka kedra na uluna koya ka ra sa qai tiko vata tale nikua, ra tiko oqo, dua na duna, ra veimusumusu, nkua.

- Mevaka ni yaco tiko na nodaru veitalanoa me baleta na duna, e sega beka ni dua na ka ko ni via vakaraitaka me baleta tiko na

Vu se ....

E sega ma ulu e dua tani, au rogoca ga ni tukuni tiko na Vu e dau vakatokai tiko e na dua na manumanu na REBA TAKUBU na yacana ka nodra manumanu tiko na tiko e ra oqo. E vakatokai tiko me DRAVO ka yacana tiko na TULAUNIVOKA, ka yacana tiko vei ira era. Era kaya ni dua na gauna ka tagi kina e loma ni koro, eza kaya ke tagi e na duana bogi, e dau tagi e dua e na loma ni koro e na gauna makawa, e na gauna ni lotu oqo kau sa sega ni rogoca, e dau tagi, e dau tagi oya, e kena i balebale ni ~~dda~~ nna kena turaga e mate, se lako. Sa yacova tiko e na gauna nikua au sa sega ni rogoca tiko. Ia e sa kaukauwa na lotu ka sa yali tiko na ka ya.

- E rawa ni ko vakataitaka beka na i rairai ni manumanu oqo. Na manumanu oya e sega ni vakana beka, na yacana vaka-Bau na MANULEVU. Manulevu na yacana, ia na yacana vei keitou oya na REBA ia na yacana vei ira oqo na TUVONNIOKA. Kevaka sa dau tagi, e rua ga na ka e dau tukuna na i matai na MATE kena i karua ni voleka e dua na dausiga. Tukuni vei ira na yalewa na ka ko ira na daulako e na teitei me ra dau maroroi vakavinaka na i teitei. E na gauna koya, ia na gauna nikua sa sega soti ni dinana ka oqo ka ni o ira ga na noda qase era dau cakva na ka oqo e na gauna makawa sara mai liu. E dau kacivaki sara ni dua na vanua elaurai mai kina na ka oqo ni lako tiko se tagi mai na dua nayasana me ra vakavakarau tikode lako mai e dua na dausigalevu se dua natueaga e sa mate me ra na vakavakarau kina, dau maroroya vinaka na i teitei vakarautaka vakavinaka ka kua ni vakasausataki, sa mai tagi o koya oqo ni sa yaco mai e dua na dausiga.

- Kena i balebale ni dau tagi oqori e dau voleka mai na dausiga se .....

Io, e gole sara ga mi ki loma ni koro me mai tagi kina. Ra dau rogoca taucoko kece mai ko ira na tamata. Dau tagi e na bogi ko TURUONIOKA.

- E vaka tu beka na levu ni lulu na manumanu oqo.

Io, e ka levu na manumanu oqo, ka vaka tu na manulevu, na manulevu sara ga koya ka dau kana toa wavoki tu ga oqo. Ia e na yacanae na vanua oqo na REBA koya ka Manulevu e na kena vosa vaka-Bau. Ia na manumanu vakamareqeti tiko e na gauna koya qo ia vei keda e da sa sevaka baleta ni daukania na noda toa kei na noda manumanu yaga tale eso. Nodra yacana tiko vei ira oqo na TUVOUNIOKA.

- E dua beka na tabu e dau caka, ni sa gole mai kina na REBA me tiko beka e dua na tabu e dau vakayacori e na nomudou koro se. Na tabu ga koya kau tukuna tiko koya, e dua na ka na kena i balebale ni dau tagi, e dua na vakarau mate, e dua na kena turaga sa tagi na REBA. Na kena i karua oya, ni ca na i teitei mai veikau, levu na vakasausa ka levu na vakamaumau kakana, ka sega ni dua na ka e caka vakavinaka tu mai na i teitei. Gauna oqo e dau tabu tu kina na ka kece oqo. Na i teitei, da kana na niu, se gunu na dovuu e dodonu me da cakava e na dela ni maroroi yaya ka me kakua na vakasausa taka naka oqo, oya me biu vinaka tu na ka oqo e na kena tabu tu na vanua oqo, mai liu ka yacova mai ni-kua.

- E dua tale beka na ka ko ni nanuma tu se ko via lesuwa tale. Au vakabauta sa sega ni dua na ka, sa rawa ga ni ko taro tiko mai, kau na tukuna tiko yani, ka ni vakarau ni noqu bula sa dui-

dui tiko e na gauna oqo, sa sivia tiko na noqu yabakai ka sa vakavuna na noqu vakasama kei na noqu nanuma sa sega soti ni dina ka dodonu e na gauna oqo. Sa na vakatau sara toka ga vei kemuni naka ko ni via taroga mai.

- Na cava beka na ka oqo me baleta na REBA, e dau tu beka na ka veikemudou ka dou dau tea me kena na, baleta oqori me wili tiko me vaka na nomudou Vu beka.

Io, au nanuma ni kena ga na yaqona me kana, ni wili tiko vaka Vu o koya oya, au sega ni kila rawa ni dua nakakanakau kania tiko me na soli vei koya oqo me kania ka ni o keda ga na tamata e da na kania ga na REBA na mataqali manumanu lalai, mevaka na toa, na maina ka ra dau kania tu na mataqali manumanu laliai vaqo ka ni ra dau cakva na tamata me ra kana kina, ra dau lako mai ka ra taura se butakoca mai veikeda, me da kakua ni da kania na ka oqo, ia na yaqona ga me dau caka vua ni viavia tevoru tiko na manumanu oqo.

- Da kaya mada kevaka ko dau sa via veitaratara kei na nomudou Vu, dou sa cakava sara e duana bilo gaqona me sa soli vei koya na nomudou Vu me gunuva se me kania, e na kacivi sara beka.... Io e tiko na kena bete, e rau tiko kina na kenabete, ka dau cakava na yaqona me lako i wai, me so mai na ika, e rawa ni tukuna ga nikua, lai kau mai e dua na vomu, kau mai, e na gauna koya, au sa sega ni raica ena gauna oqo, kau sa segani raica medau caka e na gauna nikua. E dau lai caka mai na gasau, dau taura na bete, ma bete e dau taura mai na ka e kauta ko koya ka vakasalusaluta tiko mai. Nona dina oya, ni tukuni ga me kau mai na ika bula, kau mai, au sa raica ni sa caka na kaoqo ka sega ni ka vou vei ua, ia nikua sa sega ni dau caka tiko naka oqo

kau mai. Ke kauta nakena cina ko ira na kena vase me ra lai siwa ki wai, e dau caka mada e liu nakena cina koya. Keitou dabe ka sacaka sara na ka oqo me caka vakaoti na caka sa na keitou dabe, ka na dua valeda e na lako me na lai cakava na ka na gasau me baleta na ka oqo. Sa na vesuka rawa tu na gasau ka na cakava na kena salusalu lailai oqo, ka sa na waqa tu na cina koya keitou sa na qai lai cakva na kena cina ko i keitou oqo. Sa na mai tau rawa tu, oya e sega ni rawa ni daro, ia na gauna e oti kina, ka sa tukuna o koya nabete koya, ekea oya e sega ni rawa ni daro e na kune sara ga mai na vanuakoya na ika, se cava ga ka keimami vinakata tiko, kau mai na ika, koya ka dau caka vua na REBA, na TUVOUNIOKA.

- Me tosotoso tiko ga na nodaru veitalanoa, e tiko bekaga e dua na vanua ka dau kau kina na mena yaqona na Reba, e na gauna ko dou vinakata kina me lai qaravi se....

Na manumanu oqo e vakaitikotiko sara mai e na dua na delana oya, koya na wai oya e wai mai Vautkarasa, ka nodratou wai ko iratou oqo. E dau tukuna tiko ko ira na dau lako e na ka vaka oqo era dau kaya tiko vaqo ni kua ni dua na ka me ra cakava me cala se me da tukuna tiko ni ra mai tabu tiko. E rua na delana e tiko a mai na vanua oqo, ka rau veisivi tiko, ka dua e vakana-mata tiko mai ka dua vak ki wai. KOROICOROI na yacana, na vanua gona oqo ka vakaitikotiko kina na manumanu oqo. Au rogoca, sega ni raica, au rogoca ga na kena i talanoa.

- Mevaka beka na nona tiko mai na vanuaka tiko mai kina na REBA e dua beka se cava, e dau vagauna na nona lako mai se....
E vagauna sara na nona lako mai, sega ni dua naka na kena dau caka naka oqo. Ia o au au sa sega ni kila se cava maa nakaya me

se meu vau rogoča vakadua tale narogo ni tagi ni manumanu oqo. Se e sega ni rogo tale mada oqo, ia au vakabauata ni rairai sa sega ga, sa oti beka, baleta ni ko ira na qase era dau sega ni vakawalewaletaka, ni ra dau tiko ra dau gunu yaqona ka ra tiko na nodra bure kalou, ia nikua sa sega, sa sega tu na mataqali vale vaya, na gunu yaqona sa tekivu ga mai na loma ni vale, ka yaco sara ki na bolabola ki vale ni kuro, ia e sega ni vaka koya e na gauna eliu, ia ko ira nanoda qade kevaka e tiko na memu yaqona era ana kauata me ra na lai gunu yaqona vata kina dua na vanua ka lai caka ga ki bure, ka kena lawa vei ira, ra kauta ga ki bure, ko koya ga qai vai gunu ka na qai gunu ia me lako ga yani ki bure, e sega ni lai gunu e vale se vei tale na vanua ka ra nanuma e rawa ni caka kina na ka oqo koya da sa vakaycora tiko hikua, ia nikua ni sa veisau na gauna oqo, sa yaco rawa na gunu yaqona e na bavatu levu mai daudaku. Yaco sara ga ki matasa a mai wai na gunu yaqona e na gauna edaidai.

- Eso na dau qaravi tanoa, auk kerea mo vosoti au sara kina, au kerea mo vakamacala kina e na tikina ke ko kila beka e dua na ka me baleta na nodra bure kalou, kei na tara beka se na ka e dau vakayagataki kina,

Io, aia dau rogoča tu ga na kena i talanoa, na bure kalou, oya na nodra valenilotu o ira, na qase, ko ra sega se lotu e na gauna makawa, ra lotu ina yaqona. E tiko na kena vvael ka vakatokai tu gone na BURE KALOU. Na bure oya era dau masumasu kina, kece, na veika taucoko era vinakta e ra dau lai masumasu kina e na vanua oqo, masu ekea, era masu vei ira na kena Vu, e na kena vale lalai ka ra tara tu me baleta na ka oqo. Au rogoča, e kena i balebale ga na ka kau via tukuna kina ka oqo, au tukuna

ni ra dau mai masumasu kina ko ira na bete. Na cava era vinakata me tekivu sara mai e na i valu, era lai masulaka e na bure kaloua ya, ni ra sa tukuna ko ira na bete se ko ira na i liuliu ni yavusa, da lkao sa na rawa na ka e da tukuna tiko se fa masulaka tiko, era na lako sara ga. Ia kevaka etukuna tiko naka era qarave tiko me kaku na lako, e na sega ni rawa ni ra lako, kevaka era na lako ga e rawa ni tuburi ira e dua na laqa ka rawa ni vakavuna na nodra sikalutu ko ira na qarava tiko na ka oqo. Ia na cava ga e dau tukuna mai na ka ka tiko e na bure kalou e dau muri sara ga, e dau vosa duadua sara tiko gakinako koya na turaga BETE ka sa i koya duadua sara ga oqo ka na vakaraitaka tiko na veika e na gaco e na vanuaka ra masumasu tiko kina. Se vinaka se ca, se caka me se kua, koya ga e na lai macala mai na vanua ka ra lai masumasu tiko kina, se e na loma ni bure kalou.

- Kena i balebale beka oqori, oqori na bure kalou oqori, e vaka tiko na mana.....

Io, na mana, koya gona na mana oqori koya ka vakatokai tiko o ya e tiko e na bure kalou. Na noda kalou e tiko e loma oya ni sa macala mai o koya ya, sa na qai tukuni ni na mate mai na ika mai wai, e na kasa mai matasawa, ni tukuni me lauvana mai na vuaka mai veikau, e na mate mai e dua, e na qaqa na mataivalu ni ra lako yanime ra lai valeu kei ira tale na tamata mai na veivanua tale, eso, e na macala safa ga ekea na ka taucoko e yaco tiko, ka dau caka ga na kena masu ekea. Ia mai na liu me vaka au sa tukuna oti e sega ni caka na yaqona e na veivalevale, na yaqona e na cka ga e na bure, koya ga ka via gunu me lako kina.

- =Mevaka sa vakarau lai vakayacori e dua na ka e loma ni bure kalou,

na cav soti mada me ra na vakayacora e na gauna e ra sa lako yani kiname ra sa laki vakarautaka ka qarava na ka ogo e na nodra bure kalou....

Kevaka era sa lako me ra lai veiqaravi ka ra sega ni vinakata na ka ogo mekaku ni yaco, sa sega ni yaga naka era na cakava, ogo walega kevaka era sega nik muria naka e tukuni vei ira me ra kakua ni cakava.

- Na tabu cava soti mada e ra dau cakava, se ra taurivaka. Na tabu ga, na talaidredre kina kena vakayacori kei na ka e sega ni vakayacori. Sa tukuni me caka, me caka, kevaka e sega ia sa nodra leqa me ra qai qarava. Dau yalataki kinana kena gauna me dau caka kina, yakavi me caka na ka ia qai daro, ia sa daro sara ga vakadua ka na dua na leqa e na yaco ni sa cala na i naki oya, sega ni ~~na~~ dua na kena tabu, na kena tabu ga na vosa lasu, ra dau cakava sara ga ko ira ogo e levu na ka me ra dau cala kina vakal vu ia kevaka era vakamuraia vakavina-ka tiko na ka e tukuni tiko vei ira me ra cakava, e na lako vaka vinaka na veika kaece ra via qarava vakauasivi na nodra~~x~~ na vukei mai vei koya naka~~hou~~ vu se cava ga era qaravs tiko ena gauna koya. Ia ko koya sara ga ogo sega ni macala vinaka. Ni ra masumasu tiko, e da sega ni kila se ko cei era veivosaki tiko ka da sega ni kila na usutu levu ni ka era vakayacora tiko ~~ka~~ na tiki ni gauna koya. Da sega mada ga se ko cei e rau veivosaki tiko.
- Au kerea ke rawa ni daru taura mada na ka baleta na bete, o cei na bet, kena i balebale beka koya ni solia tiko ko okoya na Vu na kaukauwa vua na bete me rawa ni veiliutaki beka kina se me cakava e dua na ka me mana se....

E sa digitaki o koya me sa litaka na tabana koya, e na yaco vua na kena manamana e nakena vakayacori na ka oqo koya sa yaco baleta oqo na ka, veitalia ko turaga se i liuliu, koya sa digitaki me soli vua na kaukauwa e na yaco tiko vua na mana oya. E sega ni cakavakiloa na ka oqo ka ni sa digitaki ka caka kece na ka oqo, ka ni koya oya e caka tiko vaya e caka tiko mai na kena kawa dina ga se ko ira na dau cakva tiko mai na dua na gauna balavu yaco mai e na gana edaidai. Na kena kawa ga e rawa ni ra cakva na ka oqo ka sega ni dua e rawa ni lako ga yami me ra lai kitaka na ka sega ni vakabetene tu ki na nodra bula. Edaidai ko i keda na i taukei e vaka me da sa madua na cakava na ka era dau cakava ko ira na nodra qase mai na gauna mai liu. Da raica, ka da rerevaka, so era dau dredrevaka. E dau tu sara ga ko ira na tiko mai na gauna e liu, ka bula tu na nodra kawa e na gauna nikua, me vaka taki matanivanua, kei koyana qarava na yaqona, kei ira na dau cakava tale eso na cakacaka ni vanua ka ra lesi tu kina ko ira na nodra qase mai na gauna makawa, e yaco tiko oqo ka yacova mai kikua.

- E sega beka ni dua na tabu era dau cakava na bete me rawa ni dua tiko ga na ka era cakva me rawa ni fana na nodra i cakacaka ka me dina tiko ga na nodra cakava ka ka me baleti ira na nodra tamata mevaka ni sa digitaki tiko o koya me cakava na cakacaka oqo ka me cakava tale ga na nona i tavi vei koya na ka ka qarava tiko. Me rawa ni levu tiko ga kina vei iratou na mana koya ka tiko vei iratou, se me kua ni yali rawa kina. Au vakabauta ni sega ni dua na ka vakaqo e tiko me ra na tabu kina na bete. Ni vaka ga e sega mada niu kila mada vakavinaka na ka oqo, e rawa ni veisautaki se ia au se sega mada ni yacova Ja.

Ia e levu ga na vanua au sa rogoca ni sa kawaboko ni ko ira na mata ni lewe niyavusa koya se ko ira namata ni veiluveni oya, se ko ira na mataqali oya, ni sa oti na kena vakayagataki na i tutu oqo na i tutu vakamatanivanua beka se, e vaka tu oya na kena dau vakayacori naka oqo ka dau yaco tale ga na kena ia sau vei ira na tamat ka ra sega ni muria dina tiko na kena gaunisala. E na yaco ga ki na vanua ka oti, e na oti kina, ia e na sega ni rawa ni da veisosomitaka, e da na rawa ni veisosomitaka ga e na dela ni vakayacori na ka oqo, ia na kena ka ra vakayacora mai ko ira na noda i tubutu, e sega ni rawa ni vakawabokotaki, e na tu gam me yacova sara na kena na sega ni vakayacori ga, sa na qai oti mai vei ira na dau qarava tiko na ka oqo. E dua na cakcaka levu na kena veisauttaki me caka na kena cakacaka makawa, ia o koya e kila, e rawa ni caka, ia ko koya e sega ni kila, e na sega ni rawa ni caka.

- Ni yalovinaka sara Rusiate, kevaka me da lesutale ki muri me baleta na ka se na nodrau veicudruvi tiko na lewe ni koro e rua erau koya ka moku kina ko i rau na lewe rua oya. Na i yaragi cava beka era dau vakayagataka.

Era dau vakayagataka ga na i wau, na kau tale so, na cava na yacana beka, na teba, na qisia, na i wau ga era dau vakayagataka, ka nodra kau ga ni i valu, e na gauna makawa, e dau vakayagataki kina namataqali kauvaqo me caka kina na nodra cakacaka ko ira oqo. O ira oqo e ra taura ga na nodra i yaraga ga ka ra kauta yani, koya na i wau, sega tale ni dua na ka, na ka ga ka ra bula mai kina ka ra vakayagataka me ra taqomaki kina kina, sa i koya sara ga oya, era sega ni lai butakoca se ra la taurivaka tale mai e dua na i yaragi mai na dua tale na yasana ka ra sega tu

ni kila na kenalai vakayagataki. E na gauna oqo sa tu na dakai ka sa levu na i yaragi e rawa ni vakayagataki me valuti kina ko ira nanoda meca, ia ko ira na noda qase e sega, e dua tiko ga na ka oqo.

- Mevaka beka na nodra veivaluvaluti oya, e dua beka na ka e a vakayacori me kaya mada, da taura mada e dua na koro vei rau ya, me sa vakarau lako me rau lai veivaluvaluti kei na koro kadua, dua beka na ka eratou na vakayacora mai nanodratou vanua me oti se me caka kina na veiqaravi me ratou qaqa kina.

Io, na vanua daru sa veitalanoa oti kina oqori. Au sa kaya oti ya, na kataucoko e caka tiko mai Bure, ka sa tiko na kena Bete me na cakava tiko na veika kece era via vakayacora na lewe ni vanua, ra vakasala e na ka vinaka kei na ka ca, na ka e donu kei an ka e cala, e na vakaraitaka na bure kalou oya, e na vakarau tiko me na lako ki na bure kalou oya. Era tarogi tiok, se vakacava, sa vinaka, se da lako se da sega ni lako e na lai tukuni tiko mai e na bure kalou ka ra dau lai so kalou tiko kina ko ira na noda qase. Kua se me ia na lako, se sa vakadonua, ia e vaka tu oya ma kena dau tiko vakavakarau ko ira na lewe ni koro e na nodra vakavakarau tiko e na ka ena vakayacori.

- E dda tale beka nanomuni vakasama ko ni via vakaraitaka ni se beru ni oti na nodaru veitalanoa, se dua na i vakasala ko via tukuna.

Baleta ni sa sega sarä ga niu kila rawa na ka tale meu tukuna, kevaka meu vakananuma oqori e na taura e dua na gauna balavu na noqu na saga t ka meu na nanuma tava mai, daru rawa ni daru veiladeyaki sara e na nodaru veitalanoa.

- Vinaka, au via vakavinaka taka ga na nomu solia na nomu gauna e na nomu vakaraitaka vei au e dua na i tukutuku bibi me baleta

Cont'd Page 23

na koro vakaturaga oqo ko NAMAQUMAYAYA. Au kila ni na yaga
na nodaru veitalanoa, kevaka e dua tale na siga, au rawa ni
gade mai vei iko mo ni na vukei keimami tikoga e na neimami
vulica eso na ka me baleta na noda i tovo kei na so tale na
ka vaka-Viti ka dau vakayacori tu e na gauna mai liu.

VINAKA SARA VAKALEVU E NA NOMUNI VEIVUKE.

VINAKA.

.....

SA OTI